

PARÁDI JÓZSEF

**A MAGYAR KIRÁLYI PÉNZÜGYMINISZTERIUM
HATÁRŐRIZETI FELADATAI
AZ OSZTRÁK—MAGYAR MONARCHIA
MAGYARORSZÁGI VÁMHELYEIN
1867-1914**

A neoabszolutizmus pénzügyigazgatási öröksége

Az első kérdés, melyre a magyar pénzügyigazgatásnak a kiegyezéskor választ kellett adnia, az volt, hogy egyáltalán milyen jellegű lesz az új pénzügyi hatóság. Az 1848 előtti állapothoz nem térhettek vissza. Egyrészt a rendi kormányzást már nem lehetett — és nem is akarták — visszaállítani. Másrészt megváltoztak a gazdasági viszonyok, melyek új, a szabadságharc előtti állapotnál jóval fejlettebb pénzügyi szervezetet tettek szükségessé.¹

Nem volt más megoldás, mint a neoabszolutizmus pénzügyi szerveit átvenni és a sajátos magyarországi viszonyoknak megfelelően továbbfejleszteni. Bár ebben az időszakban a lakosság körében gyűlöletes volt minden, ami a Habsburg házzal összefüggött, az új magyar kormány mégis kénytelen volt átvenni a pénzügyigazgatás szerveit és szakembereit. Így került a Magyar Királyi Pénzügyminisztériumhoz (a továbbiakban — pénzügyminisztérium) a Magyar Királyi Pénzügyőrség (a továbbiakban — pénzügyőrség) és a Magyar Királyi Vámhivatalok (a továbbiakban — vámhivatal) szervezete.²

A pénzügyőrség volt ebben az időben az egyetlen polgári fegyveres testület, mely határőrizeti szolgálatot is ellátott. A Monarchia déli határait 1872-ig a katonai határőrvidék csapatai őrizték. A katonai határőrvidék azonban a cs. kir. hadsereg részét képezte, a magyar kormánynak nem volt alárendelve, így nem tekinthető magyar határőrizeti szervnek sem.³

Mit is vett át az új pénzügyminisztérium a kiegyezés után a Habsburg államapparátus pénzügyi szerveiből, milyen határőrizeti tevékenységet látott el a neoabszolutizmus pénzügyi hatósága? A Habsburg pénzügyi szakigazgatás a kor színvonalán álló, jól szervezett, kvalifikált szakembergárdával rendelkező apparátus volt. Ausztriában és az örökös tartományokban a rendeknek nem volt olyan mérvű befolyásuk az államigazgatási szervek munkájába mint Magyarországon, ahol a vármegyék az

¹ Csizmadia Andor: A magyar közigazgatás fejlődése a XVIII. sz.-tól a tanácsrendszer létrejöttéig. Bp., 1976. 199—200. o.

² Csizmadia Andor—Kovács Kálmán—Asztalos László: A magyar állam- és jogtörténet. Bp., 1972. 159—175. o.

³ Bur Márta: A magyar határőrvidék felszámolása. A házközösség (Zadruga) válsága. Bp., 1962. Magyar Tudományos Akadémia.

ellenállás gócai voltak, így az uralkodónak — igaz, önkényuralmi jelleggel — nagyobb tere volt a pénzügyi és határőrizeti szakszervek kialakítására.⁴

A császár 1842 végén és 1843 elején a Császári-Királyi Jövedékörséget (Geföllengewache) és a Császári-Királyi Határőrséget (Grenzwache) a Császári-Királyi Pénzügyőrség (Finanzwache) intézményében egyesítette. Ezen őrtestület a tisztán pénzügyi feladatok mellett határőrizeti tevékenységet is folytatott. Az 1848—49-es szabadságharc leverését követően az osztrák államigazgatást és ennek részeként a pénzügyi hatóságokat Magyarországon is létrehozták.⁵

Magyarország azonban méreteiben elüthött az osztrák birodalomban megszokott tartományi nagyságtól. Bár az 1848. január 26-i pátenssel Magyarországtól elválasztották az Erdélyi Fejedelemséget, a Dalmát-Horváth-Szlavón Királyságot, a Határ-őrvidéket és a Szerb Vajdaságot, mégis, a magyar koronatarományok területe 3728 négyzetmérföld, a többi 13 német és szláv tartományé pedig 3852 négyzetmérföld volt. Magyarország 13,2 millió főnyi lakossága a birodalom 30,7 milliónyi polgárának 43%-át adta.⁶

1850-ben a még egységes Magyarországot öt kormányzati kerületre, a kerületeket pedig járásokra osztották. 1853-ban magyarországi csúcsszerveként — Albrecht főherceg vezetésével — létrehozták a helytartósági osztályt. Az 1849-ben Magyarországról leválasztott részekén már 1850-ben megalakultak a tartományi pénzügyi igazgatóságok. Magyarország többi részén az első pénzügyi irányító szerv a Windisch-Grätz herceg által létrehozott Ideiglenes Kamarai Igazgatóság (Kaiserliche-Königliche Provisorische Kameralverwaltung für Ungarn) volt. A pénzügyi szervek a polgári államhatalmi szervekkel együtt épültek ki. Ennek során az öt magyarországi tartományban öt tartományi pénzügyigazgatóság, alárendeltségükben pedig kerületi pénzügyigazgatóságok jöttek létre.

1853-tól az Ideiglenes Kamarai Igazgatóságot a Helytartósági Osztály alárendeltségébe helyezték. A neoabszolutizmus időszakában ezek a szervek végezték Magyarország a vámhivatalok és a pénzügyőrség ellenőrzését, irányítását.⁷

Magyarországon a pénzügyőrség kiépítését 1850-ben kezdték meg és a többi polgári államhatalmi szervvel párhuzamosan az 1850-es évek végén fejezték be. A pénzügyőrség feladata volt a vámhatárok őrzete is, mely az olmützi alkotmány alapján a birodalomhatárokkal megegyezett. „Az egész birodalom egy vám- és kereskedelmi terület. Közbeeső vámok semmi cím alatt nem hozatnak be, s ahol ilyenek a birodalom egyes részei között jelenleg fennállnak, ezek, mihelyt lehetséges, megszüntetendők.”⁸

A pénzügyőrség négy egymásra épülő szervezeti egységből állt. Legfelső egység a szekció, alárendeltségében pedig egymást követték a bizottságok (commissario), a felügyeleti kerületek (respizientenkreis) és az őrsztályok (wachabteilung). A pénzügyőrség katonai jellegű pénzügyi rendőrség volt. Ezen pénzügyi szervek jelentették a kiegyezés utáni új pénzügyminisztérium örökségét.⁹

A kiegyezés utáni pénzügyminisztérium és a pénzügyigazgatóságok határőrizethez kapcsolódó feladatai

A kiegyezéskor a pénzügyminisztérium is kezdetleges állapotban volt, csupán négy főosztályból és ezek alárendeltségében 22 ügyosztályból állt. A főosztály élén miniszteri tanácsos, az ügyosztály élén osztálytanácsos állt. Lónyai Menyhért pénzügy-

⁴ Dr. Szita János: A burzsoá pénzügyi jog és a pénzügyigazgatás kezdete Magyarországon 1848—1867. Pécs, 1976. kandidátusi disszertáció 62. o.

⁵ Dr. Szita: i. m. 114—116. o.

⁶ Uo. i. m. 186. o.

⁷ Uo. i. m. 209. o.

⁸ Uo. i. m. 75. o.

⁹ Uo. i. m. 91. o.

miniszter vezetésével indult meg a magyar pénzügy és vele a határőrizet újjászervezése az 1867. március 10-i miniszteri rendelet alapján.¹⁰ A pénzügyminisztérium hatáskörét Erdélyre 1867. március 11-én¹¹, Horvátországra és Fiumére pedig 1867. szeptember 11-én terjesztette ki.¹² Ezt követően a pénzügyminisztérium fokozatos — a többi tárccával párhuzamos — fejlődésen ment keresztül, melynek során a XIX. század végére kialakult a minisztérium véglegesnek tekinthető szervezete.¹³

A pénzügyminisztérium a századfordulón kilenc főosztályra és az elnöki osztályra tagolódott; a szervezetet a pénzügyminiszter vezette, közvetlen beosztottai, a politikai és ügyvivő államtitkár személyén keresztül.¹⁴ A főosztályokat miniszteri tanácsosok — esetleg osztálytanácsosok —, az ügyosztályokat pedig osztálytanácsosok — esetleg miniszteri titkárok — vezették. A minisztériális karba tartoztak még a miniszteri segédtitkárok, miniszteri főfogalmazók, fogalmazók és miniszteri segéd-fogalmazók.¹⁵

Az elnöki osztály feladatát képezte a tárca vezető beosztásait betöltők személyes ügyei, a minisztérium ügymenetének ellenőrzése és módosítása, a törvényjavaslatok pénzügyi szempontok szerinti véleményezése, a bizalmas ügyek intézése, érintkezés az országgyűléssel, illetve a két ház elnökével, a minisztériumi könyvtár és a tárca hivatalos lapjainak felügyelete, a kincstári ösztöndíjak és a kiszolgált katonák számára fenntartott állások kérdésköre, valamint a pénzügyi fogalmazói szakvizsgák ügyei.¹⁶

A kilenc főosztály pénztári, hitel-, vasúti, közigazgatási, bányászati ügyekkel, az állami vasművek ügyeivel, a vám- és postaügyekkel, továbbá a hidak és épületek pénzügyeinek intézésével, valamint az adóhivatalokkal, a pénzügyigazgatóságokkal, a pénzügyőrséggel és a vámhivatalokkal foglalkozott, illetve az adók, köztartozások, bélyegjödékek, jogilletékek, a szesz, cukor, ásványolaj, sör, hús, dohány, a borászat ügyeivel, továbbá a lottó- és sójödékekkel, a kataszteri felméréssel és a földadóval.¹⁷

A tizedik és tizenegyedik főosztályi rangban működött a minisztérium kezelőhivatala és gazdasági hivatala.¹⁸ A kezelőhivatal végezte az adminisztrációt, a számvetőséget pedig a gazdasági feladatokat. A számvetőségeknek, mint segédhivatalnak, hét csoportja volt: a központi, a hitel-, az egyenesadó, a jövedéki, az illetékügyi, a fogyasztási és végül a szeszadó csoportok. A minisztérium segédhivatalához tartozott a központi állampénztár is, valamint az állampületi felügyelőség és az állami nyomda három osztálya: a könyvnyomdászati, térképészeti és értékpapír osztályok.¹⁹

A pénzügyminisztériumban — az 1905-ös évet a századforduló átlag éveként fel fogva — 134 tisztviselő dolgozott, a segédhivatalok létszámát figyelmen kívül hagyva. A pénzügyőrség és a vámhivatalok ügyeivel — és ezen keresztül részben a határőrizettel is — a VI. főosztály ügyosztályai és részben az elnöki osztály foglalkozott. A minisztérium ezen osztályain 15 hivatalnok végezte teendőit. Hozzávetőlegesen a pénzügyminisztérium tisztviselői karának 10%-a — munkaköréből adódóan — részben határőrizeti kérdésekkel is foglalkozott.

A dualista Magyarország pénzügyminisztériuma 19 szakhatóságot irányított.²⁰

A pénzügyminisztérium alá rendelt hatóságok közül határőrizeti kérdésekkel a

10 PM 1867/42. sz. rendelet. (A rövidítések feloldását l. a 195. oldalon)

11 PM 1867/46. sz. rendelet.

12 PM 1867/47. sz. rendelet.

13 MTN 1867—1914. PM fejezetek.

14 MTN 1905. 179. o.

15 Uo. 180. o.

16 Uo. 181. o.

17 Uo.

18 Uo. 182. o.

19 Dr. Hantos Elemér: A monarchia pénzügyi hierarchiája Bp., 1914. 17. o.

20 A dualista Magyarország pénzügyi szakhatóságai voltak: 1. Pénzügyigazgatóságok; 2. Fővárosi Adófelügyelő-ség; 3. Központi Díj- és Illetékkiszabási Hivatal; 4. Dohányjövédéki Központi Igazgatóság; 5. Dohánygyári igazgatóság; 6. Lottóigazgatóság; 7. aradi jószágigazgatóság; 8. budapesti fővámigazgatóság; 9. bányai igazgatóságok; 10. főbányahivatalok; 11. nagyi m. kir. és társulati aranybányamű igazgatóság; 12. rézbányai bányahivatal; 13. selmecebányai bányászati akadémia; 14. kőrmöcbányai pénzverő hivatal; 15. bányakapitányságok; 16. budapesti fémjelző és beváltó hivatal; 17. kataszteri felmérési hivatal; 18. földadónyilvántartási felügyelőség és a kataszteri helyszínelési igazgatóság; 19. kincstári jogügyi igazgatóság Budapesten.

Magyar Királyi Pénzügyigazgatóságok (a továbbiakban — pénzügyigazgatóság) foglalkoztak a pénzügyőrség irányító hatóságaként, valamint a budapesti fővámigazgató, aki az ország vámhivatalainak szakmai felügyeletét is ellátta. Kezdetben a pénzügyőrség és a vámhivatalok a volt osztrák pénzügyigazgatóságok régi szakembergárdájával és működési területével végezték feladatukat. Azonban fokozatosan közelítették szervezeti egységük területi beosztását a magyar közigazgatási rendszerhez, szolgálati tevékenységüket pedig az átformálódó magyar pénzügyi joghoz. Nehezítette a folyamatot, hogy a megmaradt szakembergárda zöme német anyanyelvű volt. Az 1867-et megelőző időszakban a magyarok többsége nem szívesen vállalt hivatalt a neoabszolutizmus intézményeiben és a hatalmon levők sem alkalmaztak szívesen magyarokat az államapparátusban.²¹

A kiegyezést követően a pénzügyigazgatóságok száma növekvő tendenciát mutatott. Az 1870-es évek elején még csupán 15 pénzügyigazgatóság működött. Az 1889. évi új pénzügyi törvénnyel — mely vármegyéenkénti pénzügyigazgatóságok felállítását tűzte ki célul — 57-re emelkedett a pénzügyigazgatóságok száma.²² Romániai és szerbiai határszakasszal tíz pénzügyigazgatóság bírt.²³

²¹ B. Pongrácz Emül—Lukács Béla: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium öt évi működése, 1867—1871. Bp., 1873. 17—24. o.

²² 1889/XXVIII. tc.

²³ A m. kir. pénzügyigazgatóságok székhelye és hatósági területük:

<i>Székhely</i>	<i>Működési terület</i>	<i>Megjegyzés</i>
1. Alsókubin	Árva és Liptó vármegye	H
2. Arad	Arad vármegye	
3. Balassagyarmat	Nógrád vármegye	H
4. Beregszász	Bereg és Ugocsa vármegye	H
5. Beszterce	Beszterce-Naszód vármegye	V
6. Besztercebánya	Zólyom és Túróc vármegye	
7. Brassó	Brassó és Fogaras vármegye	V
8. Budapest I. Székesfővárosi Pénzügyigazgatóság	A székesfőváros területe	
9. Budapest (vidék)	Pest-Pilis-Solt-Kiskun és Esztergom vármegye	
10. Debrecen	Hajdú vármegye	
11. Décs	Szolnok-Doboka vármegye	
12. Déva	Hunyad vármegye	V
13. Eger	Heves vármegye	
14. Eperjes	Sáros vármegye	H
15. Fiume	Fiume és kerülete	V
16. Győr	Győr és Moson vármegye	H
17. Gyula	Békés vármegye	
18. Ipolyság	Hont vármegye	H
19. Kaposvár	Somogy vármegye	
20. Kassa	Abatúj-Torna vármegye	
21. Kolozsvár	Kolozs vármegye	
22. Komárom	Komárom vármegye	
23. Léva	Bars vármegye	H
24. Lőcse	Szepes vármegye	
25. Lugos	Krassó-Szörény vármegye	V
26. Makó	Csanád vármegye	
27. Máramarossziget	Máramaros vármegye	H
28. Marosvásárhely	Maros-Torda vármegye	V
29. Miskolc	Borsod vármegye	
30. Nagy-Becskerek	Torontál vármegye	H
31. Nagyenyed	Alsó Fehér vármegye	
32. Nagykároly	Szatmár vármegye	
33. Nagyszeben	Szeben vármegye	V

A pénzügyigazgatóságoknak csak részfeladata volt a pénzügyőrség és a Magyar Királyi Határvámhivatalok (a továbbiakban — határvámhivatal) irányítása. Hatáskörükbe tartozott még a fogyasztási adó, a dohányjövedékek, illetékek és 1899-től a teljes adófelügyelet is az alárendeltségükbe kerülő Magyar Királyi Adóhivatalokon (a továbbiakban — adóhivatalok) keresztül. A pénzügyigazgatóságokat a törvényhatósági közigazgatási bizottságok is ellenőrizték.

A pénzügyigazgatóság élén a pénzügyigazgató és helyettese állt. Az igazgatóság személyzete felügyelői karból (pénzügyi tanácsos, titkár, segédtitkár és fogalmazó) a földadó-nyilvántartási biztosokból, valamint a végrehajtó és kezelő személyzetből állt.²⁴

„Segédhivatala: az iroda.

Mellérendelt hivatala: a pénzügyigazgatósági számvevőség.

Alárendelt hivatalok: az adóhivatalok, adminisztratív ügyekben a határvámhivatalok, a pénzügyőrség, sóhivatalok, bélyegjegytárak, dohányáruraktárak, kataszteri térképtárak.²⁵

A dualista Magyarország pénzügyigazgatási rendszerében a miniszteri felső, a pénzügyigazgatósági középső, valamint a vámhivatalok és pénzügyőrsegek vonatkozásában alsó szinten is foglalkoztak határőrizzettel, de csak a vámhatárok tekintetében.

Székhely	Működési terület	Megjegyzés
34. Nagyvárad	Bihar vármegye	
35. Nyíregyháza	Szabolcs vármegye	H
36. Nyitra	Nyitra vármegye	
37. Pécs	Baranya vármegye	H
38. Pozsony	Pozsony vármegye	H
39. Rimaszombat	Gömör-Kishont vármegye	
40. Sátoraljaújhely	Zemplén vármegye	H
41. Segesvár	Nagy- és Kis-Küküllő vármegye	
42. Sepsiszentgyörgy	Háromszék vármegye	V
43. Sopron	Sopron vármegye	
44. Szeged	Csongrád vármegye	
45. Szekszárd	Tolna vármegye	V
46. Székelyudvarhely	Údvarhely és Csík vármegye	
47. Székesfehérvár	Fejér vármegye	
48. Szolnok	Jász-Nagykun-Szolnok vármegye	H
49. Szombathely	Vas vármegye	
50. Temesvár	Temes vármegye	V
51. Torda	Aranyos-Torda vármegye	H
52. Trencsén	Trencsén vármegye	
53. Ungvár	Üng vármegye	H
54. Veszprém	Veszprém vármegye	
55. Zalaegerszeg	Zala vármegye	H
56. Zilah	Szilágy vármegye	
57. Zombor	Bács-Bodrog vármegye	H

Jelmagyarázat: H = Határvonallal rendelkezik
V = Vámhatárvonallal rendelkezik

²⁴ Bernáth Ödön: Az adótörvényhozás és a pénzügyi igazgatás reformja Magyarországon. Bp. 1874. 69. o.

²⁵ Exner Kornél: Pénzügyigazgatás 1901—1910. Bp., 1911. 84. o.

A pénzügyőrség határőrizeti jellegű szolgálati feladatai

A pénzügyőrség a kiegyezést követően is megmaradt az ország — katonai szervezési elvek szerint funkcionáló — pénzügyi rendőrségének. Ellenőrzési joga volt a pénzügyigazgatóság többi szerve felett, így a vámhivatalok felett is. „A m. kir. pénzügyőrség feladata a fogyasztási adók, vám és egyedáruságok körül a csempészet, valamint a pénzügyi törvények és szabályok áthágásának megakadályozása. A jövedéki kihágási esetek felderítése. A pénzügyi közegeket eljárásukban támogatják, a törvény által meghatározott esetben a közbiztonság megőrzésében a hatóságoknak segítyt nyújtanak.”²⁶

A pénzügyőrség munkájának részét képezte a vámhatárok őrizete. Magyarország vámhatárai hazánkban a Monarchián kívüli szomszédos országokkal közös határszakaszai voltak, így a pénzügyőrség csak a szerb—magyar és a román—magyar határt őrizte. E munkáját lényegében a kiegyezéstől az első világháború kezdetéig — a katonai határőrizet életbelépéséig — végezte. Magyarország déli határszakaszának az őrzését a pénzügyi tárca csak a katonai határőrvidék felszámolását követően vehette át. A katonai határőrvidékről a reakciós osztrák körök nem szívesen mondtak le, mert bevált eszköznek tartották Magyarország hátbatámadására egy esetleges újabb forradalom esetén.²⁷

1872-ben gróf Andrássy Gyula miniszterelnöknek sikerült elérnie, hogy az uralkodó aláírja a katonai határőrvidék polgárisításáról szóló rendeletet. Ezzel kezdetét vette az a csaknem másfél évtizedes folyamat, melynek során a társadalmilag és gazdaságilag elmaradott vidék fölzárkózott Magyarország többi peremterületeihez. E folyamat részét képezte a pénzügyi közigazgatás és végrehajtó apparátus kiépítése is.²⁸

A pénzügyőrség a szerb és román határon a vámhatárok őrizetét járőrözéssel, lesállások végzésével látta el. „A határvonalra felállított pénzügyőrség feladata nem csak abban áll, hogy tetten érje azokat, akik a vámvonalakon ki- s belépés közben, vagy a jövedék hivatal kikerülése által a fennálló szabályok ellen vétének, hanem abban is, hogy célszerű intézkedések által a tettenérés lehetőségét valószínűvé tegyék, s eképp a szabályellenes cselekményeknek még a kísérletét is megakadályozzák.

Az őrzéstartások a helyi viszonyok szerint intézendők. Oly vidéken, ahol közvetlen a határvonal szomszédságában embereket és árukat könnyen el lehet rejtetni, a pénzügyőrségnek a vámvonalat, és azon vidéket kell szemmel tartania, mely felé az áruk és emberek leginkább igyekeznek eljutni. Ott, ahol az áruk közvetlen lerakása és szét-hordása a csempészek érdekében nem állhat, a pénzügyőrség a vámvonal felé célszerűbben intézheti mozdulatait valamely távolabb eső pontról.”²⁹

„A szakaszoknak kötelességük az irányokat — melyekben a csempészet leginkább elő szokott fordulni, és ahol azt a helyi viszonyok különösen elősegítik — kipuhatolni és mozdulataikat úgy intézni, hogy azok mindig váratlanul, más-más irányban, nagyobb embertömeg legyőzésére is elegendő számmal, és — ha a körülmények a szakaszoknak bár rövid időre szétszórását szükségessé teszik — oly módon történjék, hogy vagy láthassa folyvást egymást a legénység, vagy gyakran változtatandó jelhangok által, a szétszórtak gyorsan egy csoportba egyesülhessenek.

Lest állítani ott kell, hol a csempészet tárgyai elfogathatók, vagy ahol ezek észrevehetése valószínű. A lesállásra alkalmas helyeket ki kell szemelni, hol a pénzügyőrök elrejtőzhetnek, s magától értetetik, hogy a lest álló nyugton legyen, s kerüljön minden zajt, ami jelenlétét elárulná.

Az őrszem és a tartalékok között folyamatos egyetértés legyen, hogy teendőjük eredménye az összhangzó működés által növekedjék. Minden őrszem a két legközelebbi

26 Dr. Huszár Pál—Vilcsinszky Károly: A pénzügyigazgatás kézikönyve. Bp., 1908. 41: o.

27 Bur Márta: i. m. 67. o.

28 Wittlingheit Emil: A Magyar Királyi Pénzügyminisztérium tíz évi működése, 1895—1905. Bp., 1906. 79—86. o.

29 PTSz 34—35. o.

őrszettel és minden tartalék csapat a hozzá legközelebb eső tartalék csapattal érintkezzék, közöljenek egymással mindent, amit megtudtak...”³⁰

A dualista Magyarország pénzügyőrsége a vámhatárok őrizete során már alkalmazta a személyi állománynak és az eszközöknek a várható határsértési kísérletek és csempészések irányába és idejébe történő összpontosítása elvét, a váratlan meglepetést, valamint a folyamatos információcserét.

A határőrizeti feladatokat is ellátó pénzügyőri szolgálat nehézségére utal, hogy a határőrizetben részt vevő pénzügyőrök napi kilenc krajcár pótlékot élveztek. Ugyanakkor a vigyázók napi zsoldja 90 krajcárt tett ki, egy hajókormányos pedig napi három és fél krajcár pótlékot kapott.³¹

Századunk első évtizedének végén — az 1912-es évet alapul véve — 91 541 pénzügyi kihágást fedtek fel Magyarországon, amelyből 1418 vámjövédéki jellegű volt. A legtöbb vámkihágást a brassói pénzügyigazgatóság működési területén követték el: az összes kihágások 41,07%-át. A temesvári pénzügyigazgatóság működési területén 21,12%-át, a fumei pénzügyigazgatóság működési területén 16,21%-át, a lugosi pénzügyigazgatóság működési területén 14,78%-át, a székelyudvarhelyi pénzügyigazgatóság működési területén 2,57%-át, a sepsiszentgyörgyi pénzügyigazgatóság működési területén 2,11%-át és végül a nagyszebeni pénzügyigazgatóság működési területén 2,14%-át. Ha összevetjük a felfedett vámszaki kihágások számát a pénzügyőröknek a határőrizetben részt vevő erejével — megközelítőleg 550 fővel —, akkor 4,55 kihágás felfedése jut minden egyes határőrizeti szolgálatot ellátó pénzügyőrré.³²

A pénzügyőrség szervezete, személyi állománya

A pénzügyőrség szervezeti felépítése négy lépcsős volt a minisztériumi és a pénzügyigazgatósági vezető szervezet is figyelembe véve.

„A pénzügyőrség szakaszonként van szervezve, élén egy szemlélsz vagy fővigyázó áll.

Több szakasz alkotja a pénzügyőri biztos kerületet, melyet egy biztos, vagy biztoshelyettes teljes felelősséggel vezet. Egy-egy pénzügyigazgatóság területén több biztos kerület lehet, s a pénzügyigazgatóságnál, mint pénzügyi előadó a főbiztos, esetleg pénzügyőri felügyelők osztatnak be, az utóbbi felügyeleti joga több vármegyére is kiterjed.

A pénzügyőrség felügyeletét a pénzügyminisztérium központi fogalmazó személyzetéhez tartozó központi főfelügyelők gyakorolják.

Szolgálati és személyes ügyekben a pénzügyőrség egyébként közvetlenül a pénzügyigazgatóság alá van rendelve.”³³

A pénzügyigazgatóságok kebelében működtek a pénzügyi biztosok. A pénzügyi biztosok egy-egy biztos kerületet irányítottak. Egy pénzügyigazgatóság működési területén több biztos kerület működött, a biztos kerületek pedig szakaszokra oszlottak. A biztos kerületek és szakaszok száma a pénzügyigazgatóság területének nagyságától, valamint az ott működő ipari és kereskedelmi intézmények számától és méreteitől függően változott. A pénzügyőrség legénységi állománya a szakaszok működési területén helyezkedett el. A pénzügyőrség szervezeti egysége a szakasz volt. A szakasz élén álló szemlélsz, vagy fővigyázó szállását a szakasz működési területének közepén jelölték ki, mely egyben a szakaszparancsnokság állomáshelye is volt, valamint a legénység elhelyezését is itt biztosították.³⁴

30 PSzSz 48. o.

31 Uo. 79. o.

32 Statisztikai közlemények a m. kir. pénzügyőrség működéséről. Bp. 1913. 8. o.

33 PSzSz 16. o.

34 Dr. Hantos: i. m. 34. o.

A szakasz működési területe az „őrségi terület” elnevezést kapta. A területről őrségi leírást készítettek, mely tartalmazta:

- „a) legénység rendszeresített létszámát;
- b) az őrségi területen található minden helység (puszta) nevét;
- c) az azon található, s államegyedáru tárgyak eladásával foglalkozó egyének nevét és lakhelyét;
- d) a bélyeg-jegyárulók nevét és lakhelyét;
- e) azon iparosok számát, akik valamely adó alá eső iparágat űznek, ezen iparág ki-jelölésével;
- f) azon lakosok számát, kik valamely más, pénzügyi ellenőrzés alá helyezett üzlettel bírtak, vagy az utóbbinak megjelölésével;
- g) akár egyenes, akár közvetett adók, vagy határvámok beszedésére, avagy az áruk ellenőrzésére rendelt, mindennemű és osztályú hivatal székhelyét és megnevezését, végre;

h) az egyes szakaszok őrzésére bízott határvám vonalak pontos megjelölését.”³⁵

A pénzügyőrség egyenruhás, fegyveres testület volt. A pénzügyőrség személyzete két állománykategóriából, a legénységi és tiszti csoportból állt. A tisztikart alkották a biztosok és főbiztosok, valamint a felügyelők és főfelügyelők, a legénységhez pedig a vigyázók, fővigyázók és szemlészek tartoztak.³⁶

A legénységi állományba jelentkezőket vigyázói rendfokozattal vették fel. A próbaidő alatt csak a parancsnok hozzájárulásával léphettek ki az újoncok. A próbaidő négy év volt. Próbaidő alatt — saját kérésükre — akkor léphettek ki, ha az államigazgatás más területén kaptak állást. Az újonc négy év után kérhette véglegesítését. A fiatal vigyázót egy év után a biztosi rendfokozatban levő szolgálati előjárója — amennyiben elégedetlen volt az újonc teljesítményével — elküldhette a testületből. A vigyázók fővigyázóvá, majd szemlésszé — tiszti rendfokozattal bíró szolgálati előjárójuk javaslatára — több éves, eredményes szolgálati munka után léphettek elő, amennyiben a minősítő vizsgán megfelelték. Ezeket a vizsgákat a pénzügyigazgatóságok szervezték. A bíráló bizottság tagjai pénzügyőrtisztek és a pénzügyigazgatóság fogalmazói karának tagjai voltak.³⁷

1911-ig a pénzügyőrség legénysége a szolgálat ellátásához szükséges tudnivalókat a próbaidő alatt az idősebb — több évtizedes tapasztalattal rendelkező — vigyázóktól fővigyázóktól és szemlészektől tanulta el a munka végzése során. 1911-ben azonban a pénzügyminisztérium központi újonciskolát állított fel. Ezt követően hat hónapi, kiképzés után kerültek a pénzügyőrök vigyázói rangban a szolgálati helyükre.³⁸

A központi újonciskolára — és korábban közvetlenül a végrehajtó szolgálatba — kerülők számára felvételi követelmény volt:

- „a) a magyar szent korona országaiban polgárjoggal;
- b) erős, teljesen ép testalkattal bírnak;
- c) nőtlenek, vagy gyermektelen özvegyek;
- d) 18 éven felül, de 30 éven alul vannak. Azokat, kik activ katonai szolgálatból közvetlenül, vagy elbocsátásuk után legfőllebb egy év alatt lépnek a pénzügyőrségbe 35 éves korukig is fel lehet venni.

e) A felveendőnek magyarul olvasni, írni és a számolás elemeit tudnia kell. Akik az országban divatozó több nyelvet értik, elsőbbséggel bírnak. Szükség esetén azonban a pénzügyigazgatóság vehet fel olyanokat is, kik írni és olvasni nem tudnak, de ezek száma a pénzügyigazgatóság területén rendszeresített pénzügyőrségi vigyázók számának hatod részét nem haladhatja meg.

³⁵ PSzSz 76—77. o.

³⁶ PTSz 84. o.

³⁷ Uo. 96. o.

³⁸ Pénzügyigazgatás, 1911/8. sz., 215. o.

f) A felveendő előbbi életmódját és magaviseletét igazolni tartozik.³⁹

A tiszti állományba jelentkezőknek érettségivel kellett rendelkezniük és kinevezésüket megelőzően általában az illetékes pénzügyigazgatóságon mint fogalmazógyakornokok dolgoztak. Előléptetésük döntő többségében a kiöregedés során felszabadult magasabb állások betöltése útján vált lehetségessé. A tiszti állomány előmenetele így igen lassú volt. A pénzügyigazgatóságok minden alkalmat megragadtak, hogy a magasabb státuszokat növeljék, az alacsonyabbakat pedig csökkentsék. Ez a folyamat tendenciózusan jelentkezett egészen a Monarchia összeomlásáig. Tulajdonképpen a gentry réteg egy részének biztosítottak ily módon egzisztenciát és előmeneteli lehetőséget az állami hierarchiában.⁴⁰

A vigyázókat, fővigyázókat és szemlészeket a pénzügyigazgatóságok vezetői, a biztosokat és főbiztosokat, valamint a felügyelőket a pénzügyminiszter, a főfelügyelőket pedig az uralkodó nevezte ki.⁴¹

A XX. század első évtizedére a pénzügyőrség 5121 főnyi legénységét 270 tiszt irányította. Határőrizeti feladatokat 549 fő végzett.⁴²

A pénzügyőrség egyenruhája, fegyverete, felszerelése

A pénzügyőrség egyenruhás, fegyveres őrtestület volt. A kiegyezés utáni első egyenruhát a magyar hagyományokhoz való visszatérés jellemezte. Az egyenruházat színében, szabásában és díszítettségében is a nemzeti hagyományokat követte. A pénzügyőrök úgynevezett kun főveget hordtak. A szolgálati ruhájuk atillából és magyar nadrágból állt, melyet vitézkötéssel és magyaros sujtással díszítettek. A legénység és a tiszti állomány ruházata alapvetően megegyezett, azzal a különbséggel, hogy a tisztek egyenruhája finomabb anyagból és díszesebb kivitelben készült.⁴³

A pénzügyőrség ruházatában a magyar hagyományokhoz való visszatérés nem csupán a természetes nemzeti öntudat megnyilvánulása volt: megjelenésükben is kifejezésre kellett juttatniuk, hogy a kiegyezés utáni Magyar Királyi Pénzügyőrség a magyar kormány felügyelete alatt áll, és nem utódja a neoabszolutizmus Finanzwache-jának. A pénzügyőrök egységes ruházata azt a tényt hirdette, hogy nem regionális, azaz megyei szervek, hanem központi irányítás alatt álló — az egész ország területére kiterjedő — egységes szervezetet képviselnek.

A pénzügyőrség egyenruházata a dualizmus fél évszázada alatt nem maradt változatlan, változására több tényező is hatást gyakorolt.

A szolgálatellátás során a formaruha célszerűségével kapcsolatos tapasztalatok érvényesültek az öltözet módosításakor. Az úgynevezett magyar nadrágot a századfordulón végrehajtott egyenruhaváltoztatás alkalmával pantallóra cserélték. A pénzügyőrség tapasztalatai egybeestek a közös hadsereg tapasztalataival a magyar nadrág viselését illetően. Bosznia-Hercegovina okkupációja során bebizonyosodott, hogy a harcselekmények alkalmával a magyar nadrág a gyalogság számára célszerűtlen viselet. Albert főherceg altábornagy összefoglaló-értékelő jelentésében arról tájékoztatta az uralkodót, hogy a magyar nadrág viselete bőrbetegségeket idézett elő, kicserélése feltétlen célszerű.⁴⁴

A pénzügyőrség egyenruházatának változására hatást gyakorolt a társ fegyveres testületek ruházatának alakulása. Elsősorban a Magyar Királyi Honvédség egyenruházata jelentette a követendő példát. A dualista Magyarországon még nem alakult

39 PSzSz 92. o.

40 OL PM Eln. 1895. 2524. sz. A VI. főosztály felterjesztése a pénzügyminiszternek.

41 *Ladik Guszláv*: Közigazgatásunk fejlődése 1867 óta. Bp., 1932. 47. o.

42 *Statistikai Közlemények*, Új Sorozat, Bp., 1912. 427. o.

43 PTSz 89—90. o.

44 Bécsi-levéltár Hadiosztály Üfelsége Katonai Irodája 20—2/1—2. 1879.

ki egységes rendőrség. A törvényhatósági jogú és rendezett tanácsú városok tartottak fenn rendőrségeket. Nagyközségek is tarthattak rendőrséget, ennek a költségeit azonban csak a módosabb községek tudták előteremteni. Ahány városi, illetve községi rendőrség volt Magyarországon, mindegyiknek más és más volt a formaruhája. A rendőrségek az államosított rendőrségek, azaz a budapesti rendőrség és a határrendőrség egyenruházatát tekintették mérvadónak saját egyenruházatuk fejlesztésekor. Ebből adódóan a helyi rendőrségek ruházatának voltak ugyan közös vonásaik, alapvetően azonban a rendőrségi egyenruhák rendkívül tarka képet mutattak.⁴⁵

A Magyar Királyi Honvédség mellett a Magyar Királyi Csendőrségnek is egységes egyenruházata volt. Az öltözék kialakításában azonban a csendőrség és az államosított rendőrségek is a honvédséget tekintették a követendő példának.

A kiegyezést követően sajátságosan alakult a honvédség egyenruházata. Felállításakor felvetődött az 1848—49-es hagyományokhoz való visszatérés a ruházat terén, azaz a piros zsinórú barna atilla és a domború keménykalap rendszeresítése. Az osztrák vezetés ezt azonban mereven elutasította. Végül is döntő többségében lényegében az osztrák hagyományoknak megfelelő egyenruházati szabás érvényesült a honvédségnél is, bár a díszítő elemek megőrizték magyaros jellegüket.

A XX. század elején, a csendőrség is átvette az új ruhadarab, a zubbony alkalmazását a honvédségtől. A csendőrség az új egyenruhát azonban úgy vette át, hogy csak az egyik jellemzőjét, a dísztelenséget tartotta meg. A másik jellemzőt, a terepszínt, már nem alkalmazta. A csendőrség harcokban nem vett részt, nem volt szüksége terepszínű ruhára. A pénzügyőrség is a csendőrség mintájára rendszeresítette a zubbonyt, azaz a terepszín nélkül.⁴⁶

A zubbony rendszeresítésével kezdődött el a hadsereg és a rendfenntartó erők egyenruházatának különválása. Bármennyire is hasonlított szabásában a csendőrség és a pénzügyőrség zubbonya a cs. és kir. hadsereg, illetve a m. kir. honvédség zubbonyához, a rendfenntartó erők ruházati anyagának színezése nem arra törekedett, hogy a háttérbe olvadjon, hanem ellenkezőleg, a gyors felismerhetőség volt a követelmény. A pénzügyőrséget és a csendőrséget az egyenruha színe — melyet a díszítések minimális jellege erőteljesen hangsúlyozott — megkülönböztette a Monarchia katonáitól.

A századfordulón a pénzügyőrség egyenruházatának modernizálásakor már a honvédség és a csendőrség új egyenruházatát tekintették mintának. Ennek során a pénzügyőrök új sapkával, zubbonnal, pantallóval és félcipővel, illetve csizmanadrággal és csizmával látták el. A köpenyen csupán minimális változtatásokat eszközöltek.⁴⁷

A pénzügyőrség egyenruhája díszítettségében a honvédségé és a darabont testőrségé, illetve a képviselőházi őrségé között állt. A legénységi állomány ruházata díszesebb volt a honvédekénél és jóval szerényebb a darabont testőrségé, de még a képviselőházi őrség tagjaiénál is. A pénzügyőr egyenruha díszítésének határt szabott a testőrséghez viszonyított nagy létszám, illetve az abból adódó tetemes többletköltség, valamint az a tény, hogy a pénzügyőr szolgálatát rendszerint szabadban, az időjárás és a terep viszontagságainak kitéve látta el.⁴⁸

A pénzügyőrség formaruha változásait nem csak a nemzeti egyenruhahagyományok tiszteletben tartása, a korabeli uniformisdivat, valamint a szolgálati feladatokhoz igazodó célszerűség befolyásolta. Az egyenruhát meghatározta a termelési praktikum is. A magyarországi hadiipar egyenruházati ágazatát a honvédség megrendeléseiből hozták létre és tartották fenn. A honvédség öltözékétől lényegesen eltérő egyenruha létrehozásának hiányoztak a termelési feltételei, illetve csak tetemes többletköltséggel lehetett volna az ilyen eltérő típusú egyenruhát előállítani. A magyarországi helyzet nem az volt — különösen a dualizmus elején — hogy szabad termelőkapacitás

45 *Endrődy Géza*: Magyarország rendőrsége az államosítás előtt. Gyula, 1908. 219. o.

46 *PSzSz* melléklete. Egyenruházati és felszerelési szabályzat a m. kir. pénzügyőrség részére. 337—331. o.

47 *Uo.*

48 *Öltözeti és felszerelési szabályok a m. kir. darabont testőrség számára. Bp., 1908.*

keresett megrendelőt, hanem az, hogy ki kellett alakítani az ország fegyveres ereje ruházattal való ellátásának biztos ipari hátterét. E folyamatban nyújthattak hathatós támogatást a pénzügyőrség megrendelése is.

A pénzügyőrség ruházatával a felszerelése és a fegyverzete is fejlődött. A pénzügyőrség szolgálati felszerelése tulajdonképpen rendkívül egyszerű volt. Karabélyból, kardból és járőrtáskából állt, mely a lovasoknál nyereggel és lószerszámmal egészült ki. A tisztí állomány karabély helyett pisztolyt kapott. A haditechnika fejlődésével a fegyverzetet is több ízben módosították. 1870-ig hátultöltő puskával szerelték fel, ezt azonban 1879-ig ismétlő karabéllyal cserélték fel. 1887-ben ismét modernebb karabélyt rendszeresítettek, melyet 1906-ban a Mannlicher-karabéllyal váltották fel. A pénzügyőrségi tisztikar részére lőfegyverként rendszeresített forgópisztolyokat 1912-ben cserélték fel a Frommer-féle önműködő pisztolyokra.⁴⁹

A pénzügyőrség fegyverzetének modernizálása a magyar fegyveres erők és testületek fegyverfejlesztési folyamatának részét képezte. Az új fegyvereket először a honvédség kapta meg. Ha a honvédség már rendelkezett a szükséges készletekkel, akkor tértek át a társ fegyveres testületek fegyverzetének felújítására.

Fegyverzet tekintetében a dualizmus időszakában a pénzügyőrség sokkal jobb helyzetben volt mint a rendőrségek. Az államosított rendőrségek legénységi állománya sem rendelkezett karabéllyal, bár fegyverzetük egységes volt és a kor színvonalán állt. A provinciális rendőrségek fegyverzete siralmas állapotában volt. A rendőröknek maguknak kellett fegyverzetüket beszerezni. Ez oda vezetett, hogy — a tisztí állomány kivételével — a legolcsóbb, a használhatatlanság határát súroló, elavult fegyvereket vásárolta meg a legénység.⁵⁰

A pénzügyőrség fegyverzete a csendőrségével állt azonos szinten. Természetesen kisebb eltérések jelentkeztek, ezek azonban nem jelentettek minőségi különbséget, csupán a szolgálat eltérő jellegét tükrözték. Ilyen különbség volt például, hogy a csendőrség számára speciális szuronyfajtát, az úgynevezett csendőrségi szuronyt fejlesztettek ki és rendszeresítettek.

További eltérést jelentett, hogy a pénzügyőrség a Monarchia teljes időszakában az úgynevezett béketöltényeket használta, míg a csendőrség 1913-ban áttért a haditöltények használatára. A béketöltényeket még füstös lőporral töltötték, a haditöltényeket már — a maihoz hasonló — füst nélkülivel. A XX. század elején a fegyvergyárak átálltak a haditöltények gyártására. A fegyveres erők és testületek azonban elhasználták a meglévő béketöltény-készleteiket, és csak ezután állították rendszerbe a haditöltényeket.⁵¹

A pénzügyőrség felszereltsége fokozatos fejlődésen ment át a dualizmus időszakában. A szolgálat ellátását közvetlenül segítő technikai eszközöket a pénzügyőrség — a társ fegyveres testületekhez viszonyítva — viszonylag gyorsan rendszerbe állította. A XIX. sz. végén rendszeresítette a kerékpárt, a fegyveres erők és testületek közül elsőnek. A századfordulóra a teljes szerbiai vízi határszakaszt gyorsjáratú és sekélymerülésű motoros bárkákkal ellenőrizte. A Császári és Királyi Hadsereget is csak az 1910-es évek elején szerelték fel ezen a területen motoros bárkákkal.⁵²

A pénzügyőrség élen járt az olyan fejlesztési programok megvalósításában is, melyek több fegyveres testületet érintettek. Ilyen program keretében kezdtek meg az 1910-es években a pénzügyőri szakaszok ellátását telefonnal és géptáviróval.

A pénzügyőrség átvett a társ fegyveres testületektől olyan kezdeményezéseket, melyek saját viszonyai közt jól alkalmazhatóak voltak. Ide sorolható a pénzügyőri szakaszok elhelyezésének fejlesztési terve is. A tervezet gondolatát a csendőrségtől

49 PSzSz melléklete: i. m: 382—389. o.

50 *Tisza Miksa*: Magyarország rendőrségének története a legrégibb időktől 1912-ig. Igló, 1913. 78—83. o.

51 *Preisly Loránd*: A csendőrség úttörői. Bp., 1924. 65—79. o.

52 OL BM Ált. 1912.226 sz. A szegedi csendőrkerület-parancsnok jelentése a V. b. osztálynak, hogy Zimonytól Orsováig a fegyveres erők és testületek határmenti képviselői járőrnaszádon megtekintették a határt.

vették át. Az 1881-es évtől folyamatosan kiépülő csendőrség objektumai döntő többségükben — különösen az őrsők — nem a csendőrség számára készültek. Az újonnan felállított csendőrség megvette, vagy kibérelte azokat az épületeket, melyek igényeinek a legjobban megfeleltek. Az épületek többségén a használatba vétel előtt kisebb-nagyobb átalakításokat kellett végrehajtani. Összességében a csendőrségi objektumok rendkívül eltérő külleműek voltak.

Az 1890-es évek elején a képviselőházban az ellenzék szóvá tette, hogy a csendőrség objektumai külalakjukban nem a magyar építészet hirdetői, a nemzeti jelleg az épületek stílusán nem jelentkezik. Ezt követően készített a belügyminisztérium csendőrségi főosztálya olyan javaslatot, mely a felújítások és az új épületek létrehozásakor az építészet nemzeti stílusjegyeit kívánta figyelembe venni. A határszéli csendőrség fejlesztése során a felállítandó határszéli csendőrségi objektumokra pályázatot hirdettek. A pályázaton a székely építészet elemeit hasznosító pályamunkát fogadták el típus-tervnek. A pénzügyőrség a határ menti szakaszok részére az objektumok felújítása, illetve építése során a csendőrségnél bevált tervezetet alkalmazta.⁵³

A pénzügyőrség jó anyagi ellátása ellenére is a csempészet elharapódzására utalnak a határ mentén működő hatóságoknak, például a vesztegintézeteknek az illetékes minisztériumok részére írt jelentései is, melyek nagymérvű csempészésekről számolnak be mind a szerb-magyar, mind a román-magyar határon. Érdekes színtöltja volt szerbiai viszonylatban a határőrízetnek, hogy az illetékes szerb hatóságok úgynevezett „vámkémekeket” küldtek át Magyarországnak Szerbiával közvetlen szomszédos területeire. Ezek a „vámkémekek” a piacokon az eladókat és a vevőket figyelték, esetenként fenyegetésekkel zaklatták. Sőt arra is sor került, hogy magyar területen az állítólagosan elmulasztott vámdíj befizetése miatt úgynevezett pótvámot szedtek. A „vámkémekek” ellen a pénzügyőrség a határszéli csendőrséggel és a határrendőrséggel közösen lépett fel.⁵⁴

A vámhivatalok

A vámhivatalok — mint a pénzügyminisztériumnak alárendelt szervek, a pénzügyőrséghez hasonlóan — a kiegyezéstől az Osztrák-Magyar Monarchia széthullásáig végezték munkájukat a határon. Őrködtek a vámszabályok betartása felett, küzdöttek a csempészet ellen.

A vámhivatalok működését az Osztrák-Magyar Monarchia vámtörvényei és vámszabályai határozták meg, mert a kiegyezés utáni Magyarország az őszirózsás forradalomig az osztrák örökös tartományokkal vámuniót alkotott. Magyar részről a vámuniót 1867-ben iktatták be, mely azonban 10 év után lejárt; kisebb módosításokkal 1878-ban és 1888-ban meghosszabbították a vámszövetséget. 1897-ben a vámunió lejárt anélkül, hogy meghosszabbították volna. Az osztrák és a magyar kormány megállapodott abban, hogy a vámszövetség ideiglenesen érvényben marad. 1899-ben újították fel a vámszövetséget, lejártakor 1907-ben 1917-ig szóló vámszerződést szavaztak meg a parlamentek. 1917-ben két évre — parlamenti eljárás nélkül — hosszabbították meg a gazdasági kiegyezést.⁵⁵

A Monarchia csaknem minden szomszédos állammal kötött kedvezményes határszéli vámegegyezményt. Ezen egyezmények tükrözték a határ mentén kialakult személy- és áruforgalmat, egyben megszabták fejlődésének irányát is. A Monarchia határszéli forgalmát egyezményekben szabályozták a Német-Birodalommal, Olaszországgal, Romániával, Svájjal és Szerbiával. A Német-Birodalommal és Romániával fennálló határforgalmi kedvezmények csak a szomszédos állam határ menti lako-

53 OKN 1908. március 17-i bejegyzés.

54 OL BM R. 1906. 1928. sz. A zimonyi rendőrkapitány jelentése a BM rendőri osztály vezetőjének; 55 1867./XVI. tc.

sainak áruforgalmára vonatkoztak, míg az Olaszországgal, Svájjal és Szerbiával fennálló határforgalmi kedvezmények nem csak a határ menti áruforgalmat ölelték fel, hanem — az adott ország teljes vámterületére kiterjedően — több árucikk kedvezményes forgalmát állapították meg. Az államközi szerződésben foglaltak mellett a határforgalmat a vámtarifa-törvények is szabályozták.⁵⁶

A kiegyezést követően az új magyar pénzügyminisztérium — a pénzügy más szerveihez hasonlóan — a vámhivatalokat is az osztrák birodalmi pénzügyminisztériumtól vette át. Kezdetben — az osztrák gyakorlatnak megfelelően — a vámhivatalok az adóhivatalokkal voltak egyesítve, azokat csak fokozatosan választották szét. Először Pozsonyban, 1868 végén vált ketté az adó- és vámhivatal. E szervezeti módosítást követte 1872-ben Temesvárott, Debrecenben, Kassán, Győrött, Sopronban, Újvidéken, Kolozsvárott, Brassóban és Nagyszébenben az önálló vámhivatalok létrehozása.

A forgalom kiterjedése szükségessé tette új vámhivatalok felállítását is Eszéken és Erdély keleti határszélén, az Úz völgyében. Emellett a forgalom növekedéséből adódóan egyes vámhivatalok hatáskörét kiterjesztették. Az 1880-as években kialakult a dualista Magyarország vámhivatalainak rendszere, melyen a későbbiek során alapvető változtatásokat már nem hajtottak végre.⁵⁷

A vámhivatalok fő- és mellékvámhivatalokra oszlottak. Mindkét kategóriában megkülönböztettek első és másodosztályú vámhivatalokat. A mellékvámhivatalok csak a határvonalon, a fővámhivatalok pedig a vámvonalon és a vámterületen, azaz az ország belsejében is felállíthatók voltak.

A szomszédos országokkal Magyarországnak csupán egy közös vámhivatala volt, a predeáli. Az örökös tartományokkal szomszédos államok területén több osztrák vámhivatal működött, az illetékes állam vámszaki szerveivel közösen. Ilyen volt a német birodalom területén Zittau, Görlitz, Passau, Simbach; Svájcban Basch és St. Margareten. Osztrák területen a szomszédos állam által kiküldött vámközegek az osztrák vámhivatalokban működtek, mint pl. Badenbachban, Oberbergenben.

A fő- és mellékvámhivatalok, ezen belül az első és másodosztályú vámhivatalok áruelvámolási hatáskörükben különböztek egymástól. Legkiterjedtebb hatáskörrel az elsőosztályú fővámhivatal rendelkezett.⁵⁸

A vámhivatalok alárendeltségében működtek az úgynevezett bemondóőrök. Bemondóőröket ott létesítettek, ahol a vámhivatalok nem közvetlenül a határ mellett működtek. Ezen őrsöket értesítő, vagy bemondóállomás néven is nevezték. Feladatuk az volt, hogy a határon beérkező árut számba vegyék és az illetékes vámhivatalhoz irányítsák, illetve a hivatalt az áru érkezéséről értesítsék. Így vámkezelésre csak azok jelentkeztek a vámhivataloknál, akiknek áruja vámköteles volt.⁵⁹

Vámkezelés alól az uralkodóház tagjai, államfők, külföldi országok uralkodói és családjai mentesültek, valamint a kíséretük. A katonai futárok és diplomaták csomagjai is vámmentességet élveztek.⁶⁰

Azok az utasok, akik valamilyen kiváltságos kategóriába nem tartoztak, bürokratikus vámkezelés alá estek. Attól függően, hogy hol léptek át a határt, a határvonal közvetlen közelébe telepített első, vagy másodosztályú mellékvámhivatalnak, vagy pedig a fővámhivatal bemondóőrsének a hivatalnokai fogadták. Ha olyan jellegű áruja volt, hogy a mellékvámhivatal is elvámolhatta, aránylag gyorsan végzett, ha azonban más jellegű árut szállított, a fővámhivatalhoz irányították, mely több tíz kilométerre is lehetett a határátkelőhelytől. Ezt az utat megszakítás nélkül kellett megtennie. A fővámhivatalnál az árukat újból megvizsgálták, kirótták az előírt illetéket, elkészítették a szükséges okmányokat és csak ezután folytathatta útját az

56 HT 125—131. o.

57 *Wittingheit*: i. m. 92—96. o.

58 H. T. 145—149. o.

59 *Dr. Huszár*: i. m. 62. o.

60 H. T. 156. o.

áru rendeltetési helyére. A vámeljárás során tizenkét féle hivatalos okmányt használtak.⁶¹

Sem a bемondóórsők, sem a különböző rangú vámhivatalok külön fegyveres őrszemélyzettel nem rendelkeztek. A területileg illetékes pénzügyigazgatóság valamely pénzügyőr-biztosi területéről rendeltek ki pénzügyőröket a vámhivatalokhoz. A ki-rendelés időtartama alatt a pénzügyőrök a vámhivatalnokok alárendeltségébe kerültek.⁶²

A vámhivatalok annak a pénzügyigazgatóságnak voltak alárendelve, melynek a működési területén volt az állomáshelyük. Szakmailag azonban az országos fővámigazgató alárendeltségébe tartoztak. A fővámigazgatót a pénzügyminiszter miniszteri tanácsosi címmel ruházta fel.⁶³

Vámügyekben országos szintű tanács is működött, az úgynevezett Vámügyi Tanács, melyet az 1890. április 11-i minisztertanácsi határozat alapján hoztak létre. A Vámügyi Tanács vám- és tarifauügyekben véleményezési jogkörrel bírt azon esetekben, amikor a kereskedelmi miniszter az illetékes miniszterekkel egyetértőleg valamely ügyet hozzájuk utalt. A Vámügyi Tanács elnöke tisztséget a kereskedelmi miniszter töltötte be. Helyettesét a tanácsban az elnök jelölte ki. A tanács tagjainak száma az elnökön és helyettesén kívül 21 fő volt. A tanács tagjait a pénzügy, a kereskedelem-ügy és a földművelésügy miniszterei nevezték ki. A belügyminisztérium is képviseltette magát a tanácsban, általában a rendőri osztály vezetőjével. A minisztériumok által delegált tagokon kívül a kereskedő, iparos és más gazdasági testületek köréből is jelöltek a tanácsba tagokat, a kereskedelemügyi és földművelésügyi miniszterek.⁶⁴

A szerbiai és romániai határvonalon a vámhivatalok speciális feladata volt a határszéli kedvezményes áruforgalom ellenőrzése. A kedvezmény azonban csak a határ menti lakosokra vonatkozott. Román viszonylatban a kedvezmények kiterjedtek a határ túloldalán elterülő, magyar tulajdonban levő birtokok terméneire is. A kishatárforgalomban általában vámmentességet élveztek azok az áruk, melyekre a vám az öt krajcárt nem haladta meg, ezen kívül a takarmányok, a méhek és a méz, tej és tejtermékek, igásállatok, mezőgazdasági szerszámok és felszerelések, a legeltetésre áthajtott jószág, az őrlésre vitt termék és a személyes jellegű poggyász.⁶⁵

A vámvizsgálatot vámhivatalnokok végezték. Vámhivatalnok az lehetett, aki érettségivel rendelkezett. Ennek birtokában vették fel az illetőt gyakornokjelöltnek, majd ha a gyakornoki vizsgát letette, segédtsízt lehetett belőle. A vámhivataloknál több vámtisztí rang is létezett. A legalacsonyabb a gyakornok volt, ezt követte a segédtsíztí rang. Ennek eléréséhez újabb szakvizsgát kellett letenni a fővámhivataloknál, vagy a pénzügyigazgatóságoknál. A magasabb vámtisztí rangra történő ki-nevezésnek újabb szakmai vizsga volt az előfeltétele. E vizsga birtokában mellék-vámhivatali vezető lehetett a vámtisztí. Fővámhivatali vezető beosztásba újabb szakmai vizsga letétele után kerülhetett valaki, melyet már csak a budapesti, zágrábi és fiemei vámhivataloknál lehetett letenni. E vizsgákba szakértőket is bevontak, például gyógyszerészeket, tanárokat, nagy áruismerettel rendelkező kereskedőket stb. A vámhivataloknál a tisztviselők gyakornoki, segédtsíztí és fővámtisztí rangban vámszedői, ellenőri, pénztárosi, raktárgondnoki és vámhivatalvezetői beosztásokat töltöttek be.⁶⁶

A dualista Magyarország határain 19 pénzügyigazgatóság alárendeltségében 24 fő-

61 V. Sz. 73. o. A határvámhivatalok vámeljárás során használt okmányai: 1. бемondójeги; 2. bevállási jeги; 3. vámnnyugta; 4. engedély határvizizeken közlekedő hajók szállítmányának ki- és беракására; 5. kísérőjeги; 6. tanúsítvány kísérőjeги átadásáról; 7. előjeгyzési jeги; 8. igazolási jeги; 9. nyilatkozat égetett szeszes folyadékokról; 10. nyilatkozat alkoholt tartalmazó folyadékokról; 11. nyilatkozat sörküldeményekről; 12. nyilatkozat cukorküldeményekről.

62 1889./723. sz. PM rendelet.

63 1889./XXVIII. sz. tc.

64 OL MT i. 1890. 40—49. sz. Vámügyi Tanácsról szóló határozat.

65 V. Sz. 78—82. o.

66 H. T. 189—197. o.

és 28 mellékvámhivatal működött. A budapesti fővámhivatal a fővámigazgató személyén keresztül közvetlenül a pénzügyminisztériumnak volt alárendelve. Az 52 vámhivatalban közel 300 hivatalnok végezte munkáját. A hivatalnokok megközelítőleg kétharmada a fővámhivatalokban, egyharmada pedig a mellékvámhivatalokban dolgozott.⁶⁷

A határ menti pénzügyi szervek viszonya a társ határőrizeti szervekhez

A pénzügyi szervek határ melléki csapatai voltak az egyedüli szervek, melyek a dualizmus teljes időszakában végeztek határőrizeti feladatokat. A pénzügyi szervek határőrizeti feladatai a kiegyezéstől az első világháborúig nem változtak. Feladatuk a vámhatárok őrzete volt. A dinamikus kapitalista fejlődés nyomán azonban a határforgalom, a határrend és ezzel a határőrizet is módosult. A határőrizet fejlődése során új határőrizeti szervek jöttek létre. A fejlődő határőrizetben a határ menti pénzügyi szervek szolgálata veszített jelentőségéből.

A határőrizetben résztvevők létszámát vizsgálva az 1870-es években a határ melléki pénzügyi szervek személyi állománya alkotta a határőrizeti szolgálatot ellátók közel 95%-át. Ezzel szemben az 1910-es évek elejére a csendőrség 10,8%-a, 1357 fő végzett kifejezetten határőrizeti feladatokat. Esetenként bevonhatóak voltak még a határőrizetbe a határrendőrség működési területén állomásozó csendőr-csapatok, 3397 fővel. Jelentős létszámot alkottak a határőrizetben résztvevő rendőri erők is. A határrendőrség 430 fős személyi állománya folyamatosan határőrizeti feladatokat látott el. E mellett azonban, meghatározott esetekben és formában, bevonhatóak voltak a határőrizeti teendők ellátásába határrendőrség működési területén állomásozó városi rendőrségek is, 1377 fős létszámmal. Századunk elejére — a határőrizetben résztvevő társ fegyveres testületek létszámához viszonyítva — a határőrizetben résztvevő 549 fő pénzügyőr és közel 300 fő vámhivatalnok még jelentős létszámnak tekinthető ugyan, de már semmiképpen sem meghatározónak. Különösen akkor nem, ha figyelembe vesszük, hogy a vámhivatalnokok nem voltak felfegyverezve.⁶⁸

A határőrizetben résztvevő szervek feladatát, jogkörét vizsgálva megállapítható, hogy a pénzügyi szervek jogköre nem csökkent, szerepük mégis mérséklődött. Ennek oka az volt, hogy a gazdasági, társadalmi fejlődés hatása nyomán az államhatárokon előtérbe kerültek olyan feladatok, melyek megvalósítása meghaladta a határ menti pénzügyi szervek lehetőségeit. Ellátásukra új szervezeteket hoztak létre, a Magyar

67 MTN 1867—1914-ig. Vámhivatali fejezetek. Határvámhivatalok: A) M. kir. Pénzügyminisztérium közvetlen alárendeltségében: I. Budapesti Fővámhivatal (országos hatáskörrel). B) Fiumei Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: II. Fiumei Fővámhivatal: 1. ponzáli, 2. plassei, 3. belvederi mellékhivatal. C) Kassai Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: III. Kassai Fővámhivatal. D) Kolozsvári Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: IV. Kolozsvári Fővámhivatal. E) Székelyudvarhelyi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: 4. almásmezői, 5. csik-gyimesi, 6. tölgyesi, 7. úzvölgyi mellékvámhivatal. F) Brassói Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: V. Brassói Fővámhivatal: 8. predeáli, 9. alsótörösvári, 10. brázai, 11. felsőtörösvári, 12. 6-sánci mellékvámhivatal. VI. Felsőtömösi Fővámhivatal. G) Nagyszébeni Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: VII. Nagyszébeni Fővámhivatal, VIII. Vöröstoronyi Fővámhivatal: 13. dusi mellékvámhivatal. H) Sepsiszentgyörgyi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: 14. sósmezői, 15. bodzai mellékvámhivatal. I) Dévai Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: 16. vulkáni mellékvámhivatal. J) Pozsonyi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: IX. Pozsonyi Fővámhivatal. K) Soproni Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: X. Soproni Fővámhivatal. L) Győri Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XI. Győri Fővámhivatal. M) Nagybeckerei Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XII. Pancsovai Fővámhivatal. N) Szegedi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XIII. Szegedi Fővámhivatal. O) Zombori Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XIV. Újvidéki Fővámhivatal. P) Aradi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XV. Aradi Fővámhivatal. Q) Lugosi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XVI. Bázsi Fővámhivatal, XVII. Orsovai Fővámhivatal: 17. bellobreskai, 18. 6-moldovai mellékvámhivatal. R) Temesvári Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XVIII. Temesvári Fővámhivatal: 19. újjalánkai, 20. kubini mellékvámhivatal. S) Zágrábi Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XIX. Sziszeki Fővámhivatal: 21. klenaki, 22. mitrovicai mellékvámhivatal. T) Eszéki Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XXII. Eszéki Fővámhivatal, XXIII. Bródi Fővámhivatal. Ty) Gospcii Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: XXIV. Zengi Fővámhivatal: 23. karlopágói, 24. szentgyörgyi mellékvámhivatal. U) Ogulini Pénzügyigazgatóság alárendeltségében: 25. buccari-i, 26. novi-i, 27. selcei, 28. porto-réi mellékhivatal.

68 MTN 1868—1914-ig csendőri, rendőri és pénzügyőri fejezetek.

Királyi Csendőrség Határszéli Részlegét 1891-ben⁶⁹ és a Magyar Királyi Határrendőrséget 1906-ban.⁷⁰

A hangsúly a vámhatárok őrizetéről a politikai határok őrizetére helyeződött át. Ennek oka egyrészt a peremterületeken lakó nemzetiségi lakosságnak a határokon túl élő nyelvtestvéreivel való egymásra találása, másrészt pedig az egyre feszültebb nemzetközi politikai helyzet volt.⁷¹

Az új határőrizeti szervek felállítása egyben azt is jelentette, hogy a pénzügyminisztérium elvesztette a korábbi, határőrizetet irányító funkcióját és azt a belügyminisztérium vette át.⁷²

A pénzügyi szervek szerepe a határőrizetben az őrzendő határszakaszt vizsgálva is csökkent. A pénzügyőrség a vámhatárokat őrizte csupán, azaz a csaknem 750 km hosszú román—magyar és a közel 225 km hosszú szerb—magyar határt. A két határszakasz hossza a történelmi Magyarország csaknem 3146 km hosszú határszakaszának megközelítőleg 31%-át tette ki.

Az új határőrizeti szervek feladata, jogköre, kiterjedtebb volt a határőrizeti szolgálatot ellátó pénzügyi szervekénél. A határrendőrség hatásköre már kiterjedt a határ melléki pénzügyi szervek határőrizeti tevékenységének felügyeletére is. A területileg illetékes határrendőr-kapitánynak, vagy megbízottjának a feladata volt, hogy negyedévente ellenőrizze a pénzügyőrszakaszok és vámhivatalok határőrizeti tevékenységét. Az ellenőrzés tapasztalatairól félévente jelentést kellett küldenie a belügyminisztériumnak, illetve tájékoztatni a kellett arról a pénzügyminisztériumot is.⁷³

A határőrizetben résztvevő pénzügyi szerveknek nem volt hatáskörük a hatósági területükön működő fegyveres erők és testületek csapatainak igénybe vételére határőrizeti feladatok ellátása érdekében. Ezzel szemben a határszéli csendőrség és a határrendőrség ilyen felhatalmazással már rendelkezett.

A pénzügyi szakapparátuson belül a határőrizeti feladatokat is ellátó szervezeti egységek nem különültek el az ország belsejében szolgálatot ellátóktól. Szervezetükben nem jelentek meg speciális elemek, melyek a sajátos határőrizeti szolgálat eredményes végrehajtását elősegíthették volna.⁷⁴ Ezzel szemben a határszéli csendőrség struktúrájában fokozatosan kialakultak a határőrizeti sajátosságokat tükröző szervezeti formák.⁷⁵ A határrendőrség szervezete pedig már teljes egészében a határőrizeti feladatok színvonalas végrehajtását célozta.⁷⁶

A határ menti pénzügyi szerveknek csupán egyik, bár lényeges feladata volt a vámhatárok őrzete.⁷⁷ A határszéli csendőrségnek már elsődleges szolgálati feladata volt a rábízott államhatár őrzete, bár emellett más feladatokat is ellátott.⁷⁸ A határrendőrség szolgálati feladatai között már nem találhatóak a határőrizettől eltérő tevékenységi körök.⁷⁹

A pénzügyi szervek határ menti csapatainak csökkent ugyan a súlya a határőrizetben, de együttműködésük a társ fegyveres határőrizeti szervekkel a dualizmus időszakában erősödött. A határ közelében elhelyezkedő pénzügyőr csapatok bevonhatóak voltak — a határőrizet vezető apparátusa, a határrendőrség felszólítása alapján is — különböző határőrizeti feladatok végrehajtásába. Erre azonban csak ritkán került sor, mert a pénzügyőrség viszonylag csekély létszámmal őrizte Magyar-

69 MRT 1891. Határőrizeti Utasítás 897—898. o.

70 1905/5692. sz. min. eln. rendelet.

71 *Galántai József*: A Habsburg Monarchia alkonya. Bp., 1985. 262—272. o.

72 BM 1905/91.000. sz. rendelet.

73 Uo.

74 PSzSz 103. o.

75 MTN 1891—1914-ig, csendőri fejezetek.

76 1903/VIII. tc.

77 Pénzügyi évkönyv a m. kir. pénzügyőrség számára. Bp., 1913. 93. o.

78 Csendőrségi zsebkönyv. Bp., 1913. 78. o.

79 Határrendőrségi zsebkönyv. (Szerk.: *Pavlik F.*) Bp., 1913. 22. o.

ország vámhatárait, és a határőrizeti társ fegyveres testületekhez viszonyítva a pénzügyőr csapatok intézkedési jogköre mérsékeltebb volt.⁸⁰

A csendőrség és a pénzügyőrség határ menti csapatainak már szorosabb kapcsolatuk volt. A határszéli csendőrőrs-parancsnokok a határ széli pénzügyőrszakasz-parancsnokkal — a mindenkori határhelyzet figyelembe vételével — a szolgálatszervezés kérdésében rendszeresen konzultáltak.

A közösen végrehajtott szolgálatok esetében is a pénzügyőrség személyi állományának minden körülmények között a pénzügyőrség szolgálati szabályzata szerint kellett szolgálatát ellátnia.

*A határőrizetben résztvevő pénzügyi szervek feladatai
a háborús körülmények között végrehajtásra kerülő
határőrizetre történő felkészülésben*

1890-ig a pénzügyőrség tagjai mentesültek a katonai szolgálat alól. A XIX. sz. végétől azonban a hadvezetés mint népfölkelő önkéntesekkel számolt a határőrizetben résztvevő pénzügyőrökkel.⁸¹

A vámhivatalok munkatársai fegyveres konfliktus esetén is szolgálati helyükön maradtak. Amennyiben a vámhivatalok a hadműveleti zónába kerültek, a polgári közigazgatási szervekre érvényes utasítások vonatkoztak rájuk is. A konkrét harcselekmények időszakát leszámítva — amikor a csapatmozgások kivételével mindenfajta határforgalom kizárt volt — tovább végezték munkájukat, a háborús időszak sajátos határforgalmának vámvizsgálatát.⁸²

A határőrizetben résztvevő pénzügyőrség személyi állománya kiválasztásának, kiképzésének és felszerelésének egyik döntő szempontjává vált, hogy mozgósítás esetén azonnal hadrafoghatóak legyenek.

A szerb—magyar és a román—magyar határ menti pénzügyőröket már békeidőben úgy válogatták össze, hogy a fiatalabb korosztályhoz tartozzanak és erős fizikai felépítésűek legyenek. A pénzügyőrséghez csak azokat vették fel, akik már teljesítették kötelező sorkatonai szolgálatukat, katonai kiképzésben részesültek. Akiket a pénzügyőrséghez felvettek, általában katonai rendfokozatot is elértek a hadseregben. A pénzügyőr tiszték válogathattak a jelentkezők között, hiszen a pénzügyőr legénység teljes ellátást kapott, jó fizetésben részesült és nyugdíjra is jogosult volt.⁸³

A honvédségi, csendőrségi és a rendőrségi altisztekhez hasonlóan a pénzügyőri legénységre is vonatkozott az a lehetőség, hogy a szolgálatellátással kapcsolatosan egészségkárosodást szenvedettek az államigazgatás területén altisztként helyezték el.⁸⁴ Súlyos esetben rokkantsági nyugdíjra voltak jogosultak.

A háborús határőrizetre történő áttérés esetén az azonnali igénybevételre tervezett pénzügyőröknek kötelező volt részt venniük a területileg illetékes honvéd egység soros fegyvergyakorlatain.⁸⁵ A cs. és kir. hadsereg területileg illetékes hadtestparancsnokságai, így a temesvári és nagyszebeni parancsnokságok, fegyveres konfliktus időszakára a határ menti fegyveres erők és testületek alkalmazására tervezetet készítettek. A szervezeteket a magyar kormány elvi hozzájárulása nyomán egyeztetették az illetékes minisztériumokkal és részletesen ismertették a szervek megbízottaival, majd

⁸⁰ PSzSz 158—159. o.

⁸¹ 1889/VI. tc.

⁸² Utasítás a Katonai Határőrizet tárgyában. Bp., 1909. 27—31. o.

⁸³ PSzSz 128. o.

⁸⁴ P. 1908/VI. sz.

⁸⁵ Ö. 1911/3. sz.

a helyszínen még pontosították azokat az érintett szervek helyi képviselőivel történő terepszemrevételezés során.⁸⁶

Mozgósítás esetén a tervekben kijelölt pénzügyőri őrsök személyi állományának — személyi felszerelésével együtt — haladéktalanul be kellett vonulnia a kijelölt határszéli csendőrőrsre. A parancsnokságot a csendőrőrs-parancsnok vette át. A mozgósítás kezdetétől a katonaságnak a határon történő felvonulásáig a határvédelem bázisai a határszéli csendőrőrsök objektumai voltak. A nagyobb létszám befogadása és a jobb védhetőség kialakítása érdekében az érintett őrsök felújítását már békeidőben megkezdték.⁸⁷

A pénzügyőrök háborús határőrizetben történő részvételének jelentőségét elsősorban nem létszámuk biztosította, bár az sem volt elhanyagolható. A pénzügyőrök jelentősége egyrészt abból fakadt, hogy szinte néhány óra leforgása alatt aktívan bevonhatóak voltak a határőrizetnek a mozgósítás időszakában végrehajtott formájába, a megerősített járőr csapatok tevékenységébe. Alkalmazásuk jelentősége másrészt abban rejlett, hogy kiválóan ismerték a helyi viszonyokat. Döntő többségük hosszú évek óta azon a területen teljesített szolgálatot, ahol a határ védelmét biztosítani kellett a reguláris csapatok felvonulásáig. A pénzügyőrök minden év- és napszakban és időjárási körülmények között kitűnően tájékozódtak a terepen. Kiválóan ismerték a terep adta előnyöket és hátrányokat, számtalanszor bejárták a legrejtettebb csempészősvényeket is. A lakosságot is ismerték, tudták, hogy honnan várhatnak segítséget, és kik azok, akik ellenszenvvel viseltetnek a Monarchia fegyveres képviselőivel szemben. Ennek a kitűnő helyismeretnek természetesen a határra felvonuló katonai erők is hasznát vehették. A katonák megérkezéséig azonban talán még nagyobb jelentősége volt ismereteiknek, hiszen viszonylag kis létszámmal kellett a határt megvédeniük. Igaz, ebben az időszakban jelentősebb támadástól sem lehetett tartani, hiszen a mozgósítás időszakában a határ túloldalán is az ország haderejének a megindulási terepszakaszra történő felvonultatása volt a fő feladat.

A határ menti pénzügyőr csapatoknak a cs. és kir. hadsereggel, illetve a honvédséggel történő rendszeres és szoros kapcsolatba lépése felvetette a pénzügyőri rangoknak a katonai rendfokozatokhoz való viszonyát. A pénzügyminisztérium, a honvédelmi minisztérium és a hadsereg képviselői megállapodtak abban, hogy a pénzügyőr vigyázók tizedesi, a fővigyázók szakaszvezetői, a pénzügyőr szemlézsek pedig őrmesteri rangnak felelnek meg a hadseregben. A kérdést a XX. század elején megjelenő új szabályzatban, a Katonai Határőrizeti Utasításban rendezték. A pénzügyőr tiszti rendfokozatnak a katonai rendfokozatokkal való egyeztetése nem vált szükségessé, mert a katonai határőrizetben csak a szerb—magyar és a román—magyar határmenti szakaszok legénysége vett részt.⁸⁸

A határőrizetben résztvevő pénzügyőrségeknek a háborús körülmények között végrehajtásra kerülő határőrizet első szakaszában volt lényeges szerepük, azaz a mozgósítás kezdetétől a hadseregnek a határon történő felvonulásáig terjedő időszakban. A jelentkező feladatokra az érintett személyi állományt már békeidőben felkészítették. Feladataik ellátásához korszerű felszerelést biztosítottak. Tevékenységükre a társ együttműködő szervekkel egyeztetett tervet dolgoztak ki. A katonai határőrizetben résztvevő pénzügyi erők ily módon teljesen elvesztették önállóságukat. Nem egyszerűen arról volt szó, hogy a pénzügyőr erők a határszéli csendőrséghez hasonlóan katonai felügyelet alá kerülnek, de feladataikat önállóan hajtják végre. A határszéli csendőrség a katonai határőrizetre történő átállás során is megtartotta viszonylagos függetlenségét. Az érintett csendőri csapatok a reguláris katonaságtól

86 OL BM Ált. 1912. 226. sz. A szegedi csendőrkerületparancsnok jelentése az V. b. osztálynak arról, hogy Zimonytól Orsováig a határ menti fegyveres erők és testületek képviselői járőrnszádon megtekintették a határt.

87 Utasítás a Katonai Határőrizet tárgyában. I. m. 72—74. o.

88 OL BM Ein. 1908. 451. sz. A pénzügyminiszter átirata a belügyminiszternek.

különváltak, speciális feladatokat hajtottak végre, azaz vasútbiztosítást és forgalomellenőrzést. A pénzügyőr csapatok teljes egészükben beolvadtak a határra felvonuló alakulatokba. Ugyanazokat a feladatokat látták el, mint az alakulat többi katonája, szervezetileg sem alkottak különálló sajátos elemet a határra felvonuló hadsereg hadrendjében.⁸⁹

RÖVIDÍTÉSEK

Levéltári anyag

OL MT i.	Országos Levéltár, minisztertanácsi iratok
OL PM Eln.	Országos Levéltár, pénzügyminisztérium, elnöki iratok
OL BM Ált.	Országos Levéltár, belügyminisztérium, általános iratok
OL BM Eln.	Országos Levéltár, belügyminisztérium, elnöki iratok
OL BM R.	Országos Levéltár, belügyminisztérium, rezervált iratok

Országgyűlési anyag

Jogszabálygyűjtemények, hivatalos lapok, szabályzatok

OKN	Országgyűlés Képviselőházi Naplója.
MTN	Magyarország Tiszti Cím és Névtára.
MRT	Magyarországi Rendeletek Tára (Szerk.: <i>Ráth M.</i>) Bp. 1915.
PTSZ	Pénzügyi törvények és szabályok hivatalos összeállítása. Buda, 1868.
PSZSZ	A m. kir. pénzügyőrség szervezetére és szolgálatára vonatkozó szabályok, utasítások és rendeletek gyűjteménye. (Szerk.: <i>Wenczel Gusztáv</i>) Bp., 1898.
H.T.	A magyar korona területén érvényes határvám-törvények és szabályok. (Szerk.: <i>Turoczy Adolf</i>) Bp., 1896.
V.SZ.	A magyar határvámigazgatás és vámkezelés szabályai. (Szerk.: <i>dr. Márffy Ede</i>) Bp., 1910.
P.	Pénzügyigazgatás (M. Kir. Pénzügyminisztérium)
Ö.	Őrszem (M. Kir. Honvédelmi Minisztérium)

⁸⁹ Utasítás a Katonai Határőrizet tárgyában. I. m. 79—81. o.

Йозеф Паради

ЗАДАЧИ ВЕНГЕРСКОГО КОРОЛЕВСКОГО МИНИСТЕРСТВА ФИНАНСОВ
ПО ОХРАНЕ ГРАНИЦ НА ТАМОЖЕННОЙ ГРАНИЦЕ АВСТРО-ВЕНГЕРСКОЙ
МОНАРХИИ
(1867—1914)

Резюме

В период компромисного соглашения 1867 года до первой мировой войны задачами охраны границ в финансовом аспекте занимались во всех существенных звеньях иерархии министерства финансов. Этот круг деятельности в первую очередь был характерен для тех частей венгерских королевских финансовых дирекций, которые располагали таможенным и пограничным участком. Круг задач вооруженного охранного корпуса в составе венгерского королевского финансового министерства — венгерской королевской финансовой инспекции отчасти, а другого, правда, невооруженного органа — венгерских королевских таможенных ведомств полностью связывался с охраной границ. В истории охраны границ Венгерского Королевства в период дуализма прекращается непосредственное участие императорской и королевской армии в охране границ. Только в период, непосредственно перед первой мировой войной получают вновь большее место вооруженные силы в этой деятельности.

József Parádi

DIE AUFGABEN DES UNGARISCHEN KÖNIGLICHEN
FINANZMINISTERIUMS BEI DER GRENZBEWACHUNG
(1867—1914)

Resümee

Die Studie behandelt aus dem Problemkreis der Grenzbewachung die Aufgaben der Finanzbehörden zur Zeit des Dualismus bei der Grenzbewachung, der Kontrolle des Grenzverkehrs und der Beaufsichtigung der Grenzordnung. In der Periode der Geschichte der ungarischen Grenzbewachung vom Ausgleich bis zum Ersten Weltkrieg beschäftigte man sich auf allen wichtigen Führungsebenen in der Hierarchie des Finanzministeriums mit den Aufgaben der Grenzbewachung, die von finanzieller Beziehung waren. Diesen Tätigkeitsbereich hatten vor allem die Teile der ung. königl. Finanzdirektionen, die über Zollgrenzstrecken verfügten. Die Aufgaben der ung. Königl. Finanzwache, der bewaffneten Bewachungskörperschaft des ung. königl. Finanzministeriums, knüpften sich zum Teil, die einer anderen, wenngleich unbewaffneten Körperschaft des Ministeriums, der ung. königl. Zollämter, zur Gänze an die Grenzbewachung. In der Geschichte der Grenzbewachung des Ungarischen Königreiches wurde die direkte Teilnahme der k. u. k. Armee an der Grenzbewachung zur Zeit des Dualismus abgeschafft. Erst in der Zeit unmittelbar vor dem Ersten Weltkrieg bekamen die militärischen Kräfte wieder eine größere Rolle in dieser Tätigkeit.